

Background: The research of sentence mental scheme formation is a topical problem for modern linguistics because in the syntactic structuring of the language, the main role belongs to the sentence as the main syntactic unit, around which all the main varieties of syntactic categories are grouped. Sentence polarizes categorical values, outlines the central and peripheral syntactic meanings and detects their interaction in formal and semantic transformations.

Purpose of this article is to establish the mechanisms of structural and semantic linking of words within the framework of syntactic construction and formation on this basis mental sentence schemes, which can be analogues of syntactic concept.

Results: The verb, with its semantics and valence framework, fixes in a non-distributed form the proposition as a mental image of the denotative situation; it is the bearer of the proposal model, which, in turn, serves as the unit of the higher level (the abstract category). The unit of the lower level (specific category) is a specific type of sentence, updated in the language construction. The object of the basic level in the syntax is a construction that represents by its structure a proposition in the form of the positions of nominative actants and the type of relations between them in abstract form.

The schemes of the division of integral events into a number of elements for the purpose of verbalization must correspond to certain stereotypes. These stereotypes are structured in the form of mental representations, which are based on the mental schemes and their combinations, and are fixed in the "language-thinking" system with the prospect of further causing by any type of construction. Grammar construction is a grammatical complex consisting of certain combinations of simple forms, an abstract scheme with a structuring function which gives grounds for formation mental schemes of a sentence.

Discussion: The dominant trends in current theory are profound. It reaches to the deepest stratum of organizing principles: notions about what mental sentence scheme is like and what linguistic theory should be concerned with. The problem of syntactic concept or mental scheme, their theoretical understanding and practical expression requires the coverage of different aspects and establishing particular grounds.

Key words: clause, actional verbs, nonactional verbs, proposition, syntactic concept, construction, mental scheme.

Надійшла до редакції 1 березня 2019 року.

Людмила Островська

DOI 10.31558/1815-3070.2019.37.7

УДК 811.161.2'367.2/3

НОМІНАТИВНІ РЕЧЕННЯ У ФУНКЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Розглянуто специфіку використання номінативних речень у сучасних українських художніх текстах в аспекті їхнього функціонування на формально-синтаксичному, семантичному, комунікативно-прагматичному рівнях; запропоновано основні критерії розмежування номінативних речень від формально подібних до них структур; виділено синкретичні семантичні типи номінативних речень з урахуванням комунікативно-прагматичних умов їхнього функціонування.

Ключові слова: номінативні речення; функціонування номінативних речень; формально подібні до номінативних речень структури; синкретизм семантики номінативних речень; інтонація номінативних речень; комунікативно-прагматичні параметри номінативних речень.

Дослідження номінативних речень у лінгвістиці має вже значну історію, протягом якої вчені порушували й доволі успішно розв'язували питання структурно-семантичних особливостей номінативних речень (І. Вихованець (Vykhovanets'), П. Дудик (Dudyk and Prokorchuk), А. Загнітко (Zahnitko), Л. Лонська (Lons'ka)), їхніх структурно-функціональних різновидів (І. Сушинська (Sushyns'ka)), співвідношення формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак головного компонента односкладного номінативного речення (Л. Коваль (Koval')), можливості вираження ними експресивності (З. Коржак (Korzhak), З. Коцюба (Kotsyuba)), спонукальної модальності (С. Харченко (Kharchenko)), проблеми функційно-стилістичної специфіки номінативних речень (Т. Шевченко (Shevchenko)), зіставного аналізу номінативних речень (О. Швець (Shvecz')).

У сучасній лінгвістиці все більшого значення набувають саме дослідження номінативних речень в аспекті їхнього функціонування. Це пояснюється, по-перше, багатоаспектним підходом до вивчення синтаксичних явищ, який на сьогодні вже можна вважати усталеним, а по-друге, у багатьох випадках ізольоване вивчення синтаксичних одиниць, у тому числі номінативних речень, не відображає їхньої специфіки, а подекуди й призводить до некоректних інтерпретацій. Номінативні речення належать саме до таких синтаксичних структур, які поза контекстом зазвичай втрачають свою референційну співвіднесеність, інформаційну значущість і комунікативно-прагматичну спрямованість.

Окрім цього, сучасний синтаксис української мови характеризується появою принципово нових явищ у системі, що пояснюються як тенденцією до розвитку синтаксичного аналітизму, так і значним впливом усного

живого мовлення: явища парцеляції, сегментації, скорочення довжини конструкції, нагромадження номінативних конструкцій тощо (А. Загнітко (Zahnitko 809–833)). У зв'язку з цим посилюється роль номінативних речень як комунікативного засобу, оскільки вони мають значний прагматичний потенціал і здатність передавати доволі широке коло комунікативних значень. Отже, **актуальність пропонованої статті** зумовлена необхідністю дослідження номінативних речень в умовах мінімального контексту, що дає можливість як простежити специфіку функціонування номінативних речень на формально-структурному, семантичному, комунікативно-прагматичному рівні, так і виділити критерії, які б дозволяли розмежувати номінативні речення та формально подібні до них структури.

Мета статті – охарактеризувати функційні особливості номінативних речень у художньому тексті, запропонувати основні критерії розмежування номінативних речень від формально подібних до них структур.

Номінативне речення в сучасних українських художніх текстах є важливою функційною одиницею, що вживається з певною комунікативною спрямованістю. Традиційно семантику номінативних речень визначають як буттєву, при цьому вважається, що структурній схемі номінативних речень відповідають значеннєві відтінки: «існування, наявність предмета або предметно представленої дії, стану» (*Russkaja grammatika 2*: 358). Крім цього, переважно підкреслюється їхня значна поширеність у текстах і відсутність стилістичної диференціації. З цим важко, однак, погодитись, адже основна сфера вживання номінативних речень – це художнє мовлення й публіцистичні тексти. Номінативні речення в них виконують особливу функцію – створення образної, чуттєвої картини (пейзажі, певні зображення станів).

На сьогодні дослідники з-поміж номінативних речень виділяють найчастіше буттєві, вказівні, оцінні, спонукально-бажальні. Таке розмаїття їхніх семантичних типів, що мають специфічний набір структурно-синтаксичних форм, визначає широкі можливості функціонування номінативних речень у тексті, формування смислу висловлення в межах контексту та здатності утворювати складне синтаксичне ціле.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує наявність значної кількості номінативних речень, що функціонують як структурні компоненти в межах складніших синтаксичних структур.

Можливим є функціонування відкритого (переважно безсполучникового) ряду номінативних речень: *Салат, день народження, дзеркало, дід Лазар...* (Styazhkina 15); *Тридцять листопада. Рік 2013-й* (Lyuko Dashvar 48) – специфіка функціонування таких структур виявляється в тому, що вона виконує роль своєрідної експозиції до описуваних далі подій. Окрім цього, перше аналізоване утворює в тексті оповіді окреме складне синтаксичне ціле, що підкреслюється його абзацним виділенням.

Приємом нанизування окремих номінативних речень-висловлень часто використовується в художніх текстах для створення динаміки оповіді, передавання хронології подій, відтворення потоку свідомості мовця, напр.: *Чіпляючись за своїх однокурсників, Діма вирунав в абсолютно неймовірних кителях і погонах. Митна служба. Податкова. Внутрішні справи. Надзвичайні ситуації* (Styazhkina 33); *«Чоловік їсть, поки не наїється, а жінка, поки все не з'їсть. Ти, Рєвазов, жінка», – говорила йому Інна зі снів. Але він не сердився. Двадцять сім хвилин. Двадцять три. Двадцять. Надто мало часу, щоби сердитись* (Styazhkina 66); *Зустрічі після його повернень після заробітчанських поїздок. Стрічі. Обійми. Любощі* (Lys 207).

За семантичним типом такі речення є буттєвими: *Січня суровий острог, зірка на небі німім...* (Malkovych 55). Щодо останнього компонента аналізованого висловлення *зірка на небі німім*, то видається можливим все ж таки тлумачити як номінативне речення, а не еліптичне з предикатом статичної локативності, оскільки відкритість сурядної структури передбачає водночас її синтаксичну однотипність, тобто перша номінативна структура актуалізує й відповідність другій. За умови ізольованого функціонування речення *Зірка на небі німім* його семантико-синтаксичний статус визначатиметься більшою мірою інтонаційними характеристиками (Л. Островська (Ostrov's'ka)). Загалом же пропоновані номінативні речення характеризуються предикатом стану, а саме всеохопного зовнішнього стану довілля.

На особливу увагу заслуговують і номінативні буттєві речення зовнішнього стану довілля, що функціонують у поєднанні з генітивними односкладними реченнями. *Ані душі. Пороженеча із запахом кави* (Lyuko Dashvar 34). У таких висловленнях генітивне речення створює загальне тло описуваного, а номінативне посилює враження від нього, актуалізує його.

Не менш поширеними в сучасних художніх текстах є ряди номінативних буттєвих речень із предикатом якості, а саме зовнішнього вигляду людини чи предмета: *Він розвертається й несподівано бачить своє обличчя. У дзеркалі, на стіні навпроти. Давно не стрижене світле волосся, окуляри в тонкій недорогій оправі, мішки під очима, дводенний заріст, що додає йому не так мужності, як недоглянутості. Родимка на правій скроні, шрам на шії, ще з дитинства* (Zhadan 45); *Діма наблизився, тицьнув пістолетом Рєвазову в ніс. Запах металу і запах немитих рук. Кислий піт і залізо* (Styazhkina 23). Специфіка функціонування номінативних речень в аналізованих реченнях виявляється й у тому, що головний член кожного з них поширений атрибутивними компонентами, узгодженими чи неузгодженими, а речення *дводенний заріст* має при собі ще й підрядне присубстантивно-атрибутивне речення.

Іноді вживання номінативного ряду викликане прагненням мовця до ущільнення формальної структури, наприклад: *Весна, літо...* *Під Ніжином люди народжувалися, вінчалися, хрестили дітей, помирали* (Lyuko Dashvar 88), пор.: *Весна, літо минули*. Отже, в аналізованому прикладі номінативи функціонують не в номінативному реченні, а лише у формально подібній до нього структурі, що вважаємо за доцільне кваліфікувати як неповне обірване з пропущеним присудком.

В інших умовах функціонування подібний ряд номінативних одиниць може сприйматися як парцельована структура: *Ревазов не був гурманом. Ба навпаки – їв, що випаде і де випаде. Сайра, лосось, бички в томаті* (Styazhkina 5) – пояснювальні компоненти, що конкретизують чітко неозначений підмет попередньої предикативної частини *що*, який приймається узагальнювальним словом до ряду однорідних номінативів. Головним критерієм такого тлумачення номінативів стає послаблення синтаксичних зв'язків реченнєвої структури та актуалізація реми висловлення шляхом парцеляції.

На особливу увагу заслуговує поєднання в межах одного складного синтаксичного цілого ряду номінативних буттєвих речень і парцельованих номінативів, зокрема: *Ревазов посміхнувся. Довгі дні, довгі розмови «за життя»* [номінативні буттєві речення] *Усі вчорашні місцеві хотіли бути зрозумілими. Тому що позаду чимало спільного... Школи, вулиці, футболи, жінки, образи...* [парцельовані номінативи] (Styazhkina 36).

Ізольоване вживання номінативного речення на початку складного синтаксичного цілого досить часто підкреслює його функцію номінативного теми: *Сусід. Сусід відчув себе народом, помножився автоматом Калашникова і назвався домоврядником* (Styazhkina 37); *Старість... Тоді це й п'ятдесяти не було. Обоє вдівці* (Lys 206). Номінативне речення в такому контексті містить якість уявлення про певні поняття чи предмет, що розгортається у наступному висловленні, тобто слугує своєрідним каталізатором для подальших міркувань: *Дитячих замків рицарська сорочка. Посеред замку в тишій ваготі висиджує дарунки золоті ялинка – чарівна різдвяна квочка* (Malkovych 33); *... Два келихи. От зараз набульбеньять радості, хильнуть, попливуть, згадають юність, розчуляться* (Lyuko Dashvar 151) – останнє висловлення цікаве тим, що починаючи новий абзац і складне синтаксичне ціле, воно фіксується із трьома крапками на початку. Цей розділовий знак автор як раз і вживає, на нашу думку, для підкреслення тривалості усвідомлення мовцем побачених предметів, які потім і викликають відповідні міркування.

Ізольоване вживання номінативного речення в кінці складного синтаксичного цілого переважно виконує функцію своєрідного підсумку, резюме з попереднього висловлення: *– Вони спеціально глушать, – пояснює Пітер, – щоби ваші, – показує довкола, – не знали, яка ситуація. Ніхто нічого не знає, ніхто нікому не довіряє. Середні віки* (Zhadan 35); *Я зараз на цій темі нормальне бабло рубаю. На одних тільки прапорах за тиждень – півмиліона. Попит* (Lyuko Dashvar 78); *Тут розбомлене навіть те, що не бомблено. Альма руїна* (Malkovych 277); *«Яка гідота», – подумав Ревазов, обережно підводячись – спочатку на коліна, потім, тримаючись за шафку з каструлями, на ступні. Кухонні ножі – на будь-який смак. Пістолет – на столі. Куртка з гранатою – в комірчині. По вуха закохана смерть – у спальні. Чудовий день* (Styazhkina 96) – головний член номінативного речення поширений атрибутивним компонентом *чудовий*, що містить семантику позитивної оцінки, яка, однак, зважаючи на загальний контекст описуваної ситуації, набуває негативної конотації. Негативну конотацію посилено ще й тим, що аналізоване складне синтаксичне ціле починається теж номінативним реченням відповідної оцінної семантики, витворюючи своєрідне обрамлення з використанням антонімічних компонентів *гідота – чудовий*.

Часто номінативні речення, що функціонують ізольовано на початку або в кінці складного синтаксичного цілого, мають у своєму складі підсилювальні, порівняльні, видільні та інші частки, що урізноманітнює інформаційне тло висловлення суб'єктивним сприйняттям дійсності мовця: *Ще ранок лиш. Нічого ще не гасло. Лиш котиться зелена горошина* (Malkovych 214); *Варда поїхала поїздом. А наступного дня вокзал розбомбили. Неначе доля* (Styazhkina 37).

Однак досить часто функціонування номінативів у постпозиції щодо основного висловлення найчастіше говорить про їхній статус неповних реченнєвих структур: *Кожне місто має інший, таємний вихід. Проломина в стіні... Порожніста балка... Підземний хід... Можливо, море...* (Styazhkina 30) – аналізовані номінативи в такому контекстуальному оточенні виразно виявляють свою синтаксичну позицію підмета двоскладного речення, що підтверджується відповідними трансформаціями: *Проломина в стіні – це вихід. Підземний хід – це вихід. Можливо, море – це вихід*. Особливо виразно структурна неповнота аналізованих номінативних конструкцій виявляється за відповідної інтонації, що підтверджується на письмі розділовими знаками: *Кліпала заплаканими очима, дивилася на знічену тітку Галю, у вухах гуло. І – гнів* (Lyuko Dashvar 67), пор.: *І охопив гнів*.

Функціонування номінативів у питальних реченнях свідчатиме також про їхню формальну неповноту. Принаймні, аналіз фактичного матеріалу підтверджує такі міркування, зокрема: *Макар з Гоциком кинулися всередину, а Мар'яна закам'яніла: навпроти чорна баба з косою пику кривить. Смерть?* (Lyuko Dashvar 229) – пор.: *Чорна баба з косою – це смерть*. Отже, питальне висловлення із номінативом є не номінативним реченням, а двоскладним з пропущеним підметом, який встановлюється з попереднього контексту.

Ще виразніше статус неповноти двоскладного речення простежується в ізольованих питальних номінативах, які вживаються як репліки в діалогах, наприклад: *– Ви куди збирались їхати? – питає Пітер, не дочекавшись відповіді. – В місто, – Паша нервово совається на стільці. Пітер говорить так привітно, що йому відразу починаєш не довіряти. – Ага, – знову тішиться Пітер. – Справи?* (Zhadan 34) – пор. *У вас справи? – Давай розкажуй! Зв'язківець? Партизан?* (Styazhkina 23) – пор. *Ти зв'язківець? Ти партизан?*

Не викликає жодних заперечень і поширена думка дослідників про те, що номінативи, які в репліках діалогу є відповідями на запитання, завжди матимуть статус контекстуально неповних речень, тобто структур, що лише формально подібні до номінативних речень. Аналіз фактичного матеріалу підтверджує доцільність саме таких міркувань: *– А що значить «коштовне і непотрібне»? – пожвавлювався Діма. – Дизайнерська ювелірка, де їм'я переважає каміння. Яхти. Парфуми ручної роботи. Театральні люстри для дому* (Styazhkina 34) – пор. *Яхти – це «коштовне і непотрібне» тощо. – Ти взагалі – хто такий? – Учитель, – важко ковтнув слину Паша* (Zhadan 42) – пор. *Я учитель*.

Номінативні речення з окличною інтонацією доволі поширені в художніх текстах й виявляють значні відмінності функціонування в умовах контексту. Семантика речень типу *Море!* є складною, синкретичною: у них одночасно реалізуються значення буття, наявності та ідентифікації предмета (у широкому розумінні), явища, що безпосередньо сприймається мовцем у момент мовлення. Повідомлення про наявність, існування предмета чи явища та його ідентифікація відбувається в момент мовлення як емоційна реакція мовця на сприйняття того, що має місце в дійсності «тут і зараз». У конкретній ситуації дійсності, коли мовець бачить безмежний водний простір, чує шум прибою, можливо, відпочивальників на пляжі, човни, вітрила тощо, то він вигукує *Море!* Цим реченням-висловленням мовець одночасно й виражає те, що він ідентифікував довкілля як море та констатує наявність, існування самого моря.

Співіснування таких двох семантичних планів в аналізованих реченнях дає можливість мовцю в конкретних ситуаціях мовлення актуалізувати ту чи іншу семантику. Порівнявши номінативні окличні речення, включені в різні контексти, можемо стверджувати про посилення однієї чи другої семантики: *Сучасна притча... Діється на далекій планеті. Космонавт у скафандрі. Бачить, як на нього суне щось величезне. Неосяжне. Динозавр!? Ще не збагнувши до кінця, стріляє* (Aleksiyevych 120); *Біля вікна обідній стіл – і уроки за ним робила, і кашу їла, і старенька швейна машинка «Подольськ» на ньому свій слід лишила, бо бабуся строчила всяку вільну хвилину, аж лак на столі протерся. – Машинка! – дістала з-під ліжка дерев'яний футляр* (Lyuko Dashvar 69). У наведених окличних номінативних реченнях актуалізується семантика ідентифікації, про що свідчить попередній та наступний контекст.

Актуалізацію буттєвої семантики можна простежити в таких контекстах: *Тиша! Там така тиша! Зовсім інакша, ніж тут... І знаєцька серед цієї тиші дивна людська мова* (Aleksiyevych 45); *Аїда! Царівна з дивним ім'ям і незвичайною долею!* (Lyuko Dashvar 75).

Крім проаналізованих окличних номінативних речень типу *Море!*, в українській мові доволі репрезентативними є окличні речення типу *Яка краса! Що за нахаба! Така розумниця!* Такі номінативні речення за структурними та інтонаційними характеристиками схожі на речення типу *Краса! Диво!* Однак у семантичному та комунікативному плані вони виявляють свою своєрідність. Спільною рисою порівнювальних речень *Яка краса!* і *Краса!* є наявність у їхній семантиці оцінного компонента, оскільки головний член таких окличних номінативних речень завжди представлений іменником якісно-оцінної семантики. Семантична категорія оцінки охоплює всю людську діяльність: думки, вчинки, мовлення, стан, зовнішні ознаки, відображаючи в них суб'єктивне ставлення до об'єкта оцінки.

У семантичному плані речення типу *Краса!* включають у своє значення предмет мовлення (думки) у вигляді конкретно-чуттєвих образів, що можуть бути описані в контексті, тобто, інакше кажучи, вони містять емоційну оцінку того, про що йдеться, або того, що є предметом спостереження. Дослідники тлумачать такі речення як якісно-оцінні (Babaytseva 137) або субстантивно-якісно-оцінні (Zahnitko 540).

У реченнях типу *Яка краса!* міститься предмет мовлення (думки), що названий субстантивом, тобто за семантикою це речення оцінно-буттєві. На нашу думку, доцільніше тлумачити речення типу *Краса!* як номінативні характеризувальні, що відображає специфіку предиката в таких речень до характеристичної, предикації відтвореної дійсності. Речення ж типу *Яка краса!* пропонуємо кваліфікувати як синкретичні номінативні оцінно-буттєві, що поєднують в собі семантику оцінки та існування.

Однак проблема полягає в тому, що досить часто складно розмежувати номінативні характеризувальні та номінативні оцінно-буттєві. Зокрема пропонується враховувати такі особливості:

1) номінативні оцінно-буттєві виражають оцінку осіб, предметів, явищ, безпосередньо представлених у дійсності; у номінативних характеризувальних оцінка стосується словесно позначуваних особи, предмета, явища в попередньому контексті;

2) головний член номінативних оцінно-буттєвих позначає предмет оцінки, головний член характеризувальних номінативних є носієм оцінки;

3) у номінативних оцінних предмет оцінки та його оцінку зосереджено в середині речення, внаслідок чого ці речення є комунікативно достатніми й позиційно вільними; у характеризувальних номінативних реченнях вміщено лише саму оцінку, що стає причиною їх комунікативної залежності та позиційної зв'язаності з попереднім контекстом, у якому й позначено предмет оцінки.

Названі критерії розмежування досить чітко простежуються в конкретних прикладах: *Розлютилася Дорошиха. Свиня безрідна! Шляхтянка родовита тобі молодість віддала! Сина народила, а ти в гречку* (Lyuko Dashvar 12) – оцінно-буттєве номінативне речення; *Та як ти відкриваєшся, кляте серце?! – Падлюки! – відіслала вітання ювелірам* (Lyuko Dashvar 71); *Було якось спецамовлення: терміново помити дім у порожньому селі. Абсурд!; Меблі обдивилася, зажурилася: які ж гіркі злидні!* (Lyuko Dashvar 12) – характеризувальні номінативні речення. В останньому висловленні характеризувальне номінативне речення виступає частиною безсполучникового складного речення. Особливої уваги потребують випадки використання оцінно-буттєвого та характеризувального номінативних речень у межах одного складного синтаксичного цілого: *«Старий репертуар! [оцінно-буттєве] Яка нудота! [характеризувальне] Це криза жанру!» – біситься народ. А я углибнув, аж роззявив рот* (Malkovych 162).

Таким чином, номінативні оцінно-буттєві поєднують у своїй семантиці твердження про буття, існування предмета, особи, явища дійсності з його оцінкою, а характеризувальні номінативні є носіями оцінки.

У науковій літературі загалом стверджується, що окличні номінативні речення можуть бути спонукальними. Вважаємо, що це твердження потребує уточнення. Найчастіше такі номінативні спонукальні речення

передбачають безпосереднє звертання мовця до адресата з вимогою чітко окресленого номінативом бажаного. Отже, номінативні спонукальні речення стають частиною діалогічного мовлення, тому, зважаючи на таку специфіку їхнього функціонування, доцільніше їх все-таки кваліфікувати неповними ситуативними. Спостереження над мовним матеріалом підтверджують такі міркування: – *Полю, **ноуі!** – Біжу!* (Lyuko Dashvar 251). Більше того, спонукальна модальність номінативним реченням властива й тоді, коли бажальна вимога стосується самого мовця, тобто він сам себе спонукає до певної дії: – ***Сніданок!** – згадала Поліні настанови годувати Хотинського так смачно, щоб про все на світі забув. Попхалася в кухонну зону, зметукувала на ходу: **кава!*** (Lyuko Dashvar 82). Чітко окреслена семантика таких речень, однак, не впливає на таку ж однозначність їхньої формально-синтаксичної кваліфікації, адже синтаксичні трансформації аналізованих конструкцій доводять їхню формальну неповноту, пор.: *Треба готувати сніданок! Тут кава вариться!*

Вказівні номінативні речення теж виявляють свою специфіку функціонування в умовах мінімального контексту: – *Бабцю, та мовчи! **Це ж село!*** (Lyuko Dashvar 271) – аналізоване речення за наявністю вказівної частки переважно і визначають як вказівне, однак виходячи із загальної ситуації спілкування в умовах контексту номінативне речення набуває семантики оцінно-буттєвого, своєрідним показником зміни семантики є й підсилювальна частка *ж*. Крім того, як відомо, усім номінативним реченням властива особлива констатувальна інтонація, яка є своєрідним показником предикативності номінативного речення. Зміна ж такої констатувальної інтонації призводить і до формальної структурної відмінності синтаксичної конструкції, тобто за відповідної інтонації наведене речення буде двоскладним.

Доволі продуктивним виявляється й функціонування ряду номінативних структур у ролі вставленої конструкції: *Та ввечері, коли збуджена Мар'яна з нервів утретє протирала келихи, увімкнула телевізор, **щоби хоч якось заспокоїтися, та так і завмерла перед екраном – Майдан, море люду, «Океан Ельзи», – вона раптом побачила посеред натхнених людських хвиль розчуленого тата*** (Lyuko Dashvar 60).

Специфікою номінативних речень у сучасних художніх текстах постає також їхнє функціонування в ролі предикативної частини поліпредикативних речень. Досить часто номінативне речення займає позицію головної предикативної частини складнопідрядного речення із підрядним власне-прислівним присубстантивно-атрибутивним: ***Це край, де мовкне спів флюяр під жонові жертвовний стукіт, де так подібні до хлоп'ят худі баранчики і буки*** (Malkovych 225); ***Нове місто, де ми будемо жити. Центральна площа. Восьма вечора*** (Styazhkina 30). Номінативні речення можуть виконувати роль предикативної частини безсполучникового складного речення різнотипної структури: ***Або ось звірі: з ними й так все ясно, уява тут спрацьовує прекрасно*** (Malkovych 168); ***Ноги своє: Поділ, Петрівка*** (Lyuko Dashvar 252) або входять до складу поліпредикативного речення з різними типами зв'язку: ***Чорнота, і не видно в ній Мар'яни, бо її вже... нема*** (Lyuko Dashvar 57). З-поміж таких аналізованих структур теж доволі часто трапляються неоднозначні щодо своєї кваліфікації конструкції, статус яких увиразнюється лише в умовах ширшого контексту, зокрема: ***Це було перше модальне дієслово в їхньому спільному житті. Майже грубість, на яку жінки їхньої родини ніколи не зважувалися*** (Styazhkina 26) – наведений номінатив вважаємо за доцільне кваліфікувати парцельованою конструкцією, яка поширена підрядною предикативною присубстантивно-атрибутивною частиною.

У сучасних українських художніх текстах номінативні структури є доволі поширеним явищем. Специфіку їхнього вживання можна простежити як на структурно-синтаксичному, семантичному, так і комунікативно-прагматичному рівнях, зважаючи на контекст і загальні умови функціонування.

На структурно-синтаксичному рівні можна говорити про функціонування відкритого ряду номінативних речень, ізольоване вживання номінативних речень на початку або в кінці складного синтаксичного цілого, у межах поліпредикативних структур. Крім цього, аналіз номінативних конструкцій у ширшому контексті дає можливість чіткіше визначати їхню формально-синтаксичну кваліфікацію, тобто розмежовувати номінативні однокладні та неповні двоскладні речення, номінативні речення та парцельовані конструкції.

Оклична інтонація номінативних речень переважно свідчить про наявність семантико-синтаксичного синкретизму, тому доцільно виділяти буттєво-ідентифікаційні номінативні речення, у яких поєднуються семантика буття та ідентифікації. Крім цього, зважаючи на загальні контекстуальні умови функціонування номінативних речень і комунікативно-прагматичні настанови мовців, з-поміж номінативних речень виразно простежуються ще такі синкретичні типи, як оцінно-буттєві, що поєднують у своїй семантиці твердження про буття, існування предмета, особи, явища дійсності з його оцінкою, та характеризувальні номінативні, які стають носіями оцінки мовцем певного явища.

Перспективою дослідження може стати вивчення номінативних речень у функційно-прагматичному аспекті, а саме їхнього комунікативно-прагматичного потенціалу й специфіки функціонування в текстах різних стилів.

Refences

1. Babaytseva, Vera. *Sistema odnosostavnykh predlozhenij v sovremennom ruskom yazyke (One-member sentence system in Modern Russian)*. Moskva: Drofa, 2004. Print.
2. Dudyk, Petro, and Prokopchuk, Lyudmyla. *Syntaksys ukrayins'koyi movy (Syntax of the Ukrainian)*. Kyiv: Akademiya, 2010. Print.
3. Kharchenko, Svitlana. "Odnoskladni nominatyvni rechennya v aspekti syntaksychnoyi normy (One-member nominative sentences in the aspect of the syntactic norm)". *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 10: Problemy hramatyky i leksykolohiyi ukrayins'koyi movy (Scientific Journal of National Pedagogical Drahomanov University)* 9 (2012): 158–160. Print.

4. Korzhak, Zoryana. Korzhak Zoryana. "Zasoby vyrazhennya emotsiynoyi ekspresyvnosti nominatyvnykh rechen' (Means of expression of emotional expressiveness of nominative sentences)" *Mova i kul'tura (Language and Culture)* 17(4) (2014): 60–67.

5. Kotsyuba, Zoryana. "Ekspresyvnist' nominatyvnykh rechen' yak perekladovna problema (na materialy anhliys'koyi ta ukrayins'koyi movy) (Expressiveness of nominative sentences as a translation problem (on the material of English and Ukrainian languages))". Diss. L'viv National U, 2001. Abstr. Print.

6. Koval', L. *Semantiko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen' v ukrayins'kij movi (Semantic-syntactic basis of the main component of one-member sentences in Ukrainian)*. Vinnytsya: TOV "Nilan-LTD", 2015. Print.

7. Lons'ka, Lyudmyla. *Strukturno-semantichni osoblyvosti buttyevykh rechen' v ukrayins'kij movi (Structural and Semantic Peculiarities of the existence sentences in Ukrainian)*. Diss: National Pedagogical Dragomanov U, 2001. Abstr. Print.

8. Vykhovanets', Ivan. *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys (Grammar of the Ukrainian. Syntax)*. Kyiv: Lybid', 1993. Print.

9. Ostrovs'ka, Lyudmyla. "Zalezhnist' formal'no-hramatychnoyi orhanizatsiyi prostoho rechennya vid intonatsiynykh kharakterystyk (The dependence of the formal grammatical organization of a simple sentence from the intonation characteristics)". *Naukovi pratsi: Filolohiya. Movoznavstvo* 303(315) (2018): 24–29. Print.

10. *Russkaja grammatika: V 2-h tomah (Russian Grammar: In 2 volumes)*. Moskva: Nauka, 1980. T. 2. Print.

11. Sushyns'ka, Iryna. *Strukturno-funkcional'ni riznovydy nominatyvnykh rechen' v suchasnij ukrayins'kij movi (Functional-semantic varieties of the nominative sentences in Modern Ukrainian)*. Diss. Dnipropetrovsk State U, 2000. Print.

12. Shevchenko, Tetyana. "Funktsiyni osoblyvosti nominatyvnykh rechen' u poetychnomu dyskursi (Functional features of nominative sentences in poetic discourse)". *Ukrayins'kyy smysl (Ukrainian sense)* 2015: 233–241. Print.

13. Shvecz', Oleksandr. *Typolohiya nominatyvnykh rechen' v anhlijs'kij, francuz'kij ta ukrayins'kij movakh (Typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages)*. Diss: National Pedagogical Drahomanov U, 2016. Abstr. Print.

14. Zahnitko, Anatolij. *Teoretychna hramatyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Morfolohiya. Syntaksys (Theoretical Grammar of Modern Ukrainian. Morphology. Syntax)*. Donetsk: TOV VKF "BAO", 2011. Print.

List of Sources

1. Aleksiyevych, Svitlana. *Chornobyl's'ka molytva: khronika maybutn'oho (Chernobyl Prayer: A Chronicle of the Future)*. Kyiv: KOMORA, 2016. Print.

2. Lys, Volodymyr. *Stolittya Yakova (Jacob's Century)*. Kharkiv: Knyzhkovyy klub «Klub simeynoho dozvillya», 2016. Print.

3. Lyuko Dashvar. *Pokrov (Protection)*. Kharkiv: Knyzhkovyy klub «Klub simeynoho dozvillya», 2017. Print.

4. Malkovych, Ivan. *Podorozhnyk z novymy virshamy (Road book with new poems)*. Kyiv: «A-BA-BA-HA-LA-MA-HA», 2017. Print.

5. Styazhkina, Olena. *Movoyu Boha (In the language of God)*. Kyiv: Dukh i Litera, 2016. Print.

6. Zhadan, Serhiy. *Internat (Boarding school)*. Chernivtsi: Merydian Chernovits, 2017. Print.

THE NOMINATIVE SENTENCES IN FUNCTIONAL ASPECT

Lyudmyla Ostrovska

Department of Ukrainian Philology, Theory and History of Literature, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

Abstract

Background: In linguistics the study of the nominative sentences has already had a significant history, during which the scientists have raised and quite successfully solved the problems of structural-semantic peculiarities of the nominative sentences (I. Vykhovanets, P. Dudyk, A. Zahnitko, L. Lons'ka), their structural-functional varieties (I. Sushyns'ka), the correlation of formal-syntactic and semantic-syntactic features of the main component of the mononuclear nominative sentence (L. Koval'), the possibility of showing of expressivity by them (Z. Korzhak, Z. Kotsyuba), imperative sentence modality (S. Kharchenko), the problem of functional-stylistic specificity of the nominative sentences (T. Shevchenko), comparative analysis of the nominative sentences (O. Shvecz').

Purpose: To characterize the functional peculiarities of the nominative sentences in the literary text, to propose the main criteria for distinguishing between the nominative sentences and formally similar structures to them.

Results: At the structural-syntactic level, there are the following features of the nominative sentences: the functioning of an open number of the nominative sentences, the isolated use of the nominative sentences at the beginning or at the end of a complex syntactic whole within poly-predicative constructions. The criteria for distinguishing between the mononuclear nominative and incomplete two-member sentences are intonational characteristics and the use of the exchanges, and for the nominative sentences and parcel constructions – the relaxation of the syntactic relationships of the sentence structure and the actualization of the topic of the statement. Nominative exclamatory sentences are mainly syncretic at the semantic-syntactic level, therefore it makes sense to allocate of the existential-identification nominative sentences, which combine the semantics of being and identification; evaluative-existential, which combines the semantics of evaluation and being, the existence of an object with its evaluation; and characterizing nominative sentences, which are carriers of the assessment of a speaker of a certain phenomenon.

Discussion: The nominative sentences belong to such syntactic structures, which outside the context, as a rule, lose their referential correlation, informational significance and communicative-pragmatic orientation. An isolated study of the nominative sentences does not reflect their specificity, and it sometimes leads to incorrect interpretations. The prospect of the study will be the study of the communicative-pragmatic potential of the nominative sentences.

Keywords: nominative sentences; the functioning of the nominative sentences; formally similar structures to the nominative sentences; syncretism of the semantics of the nominative sentences; intonation of the nominative sentences; communicative-pragmatic parameters of the nominative sentences.

Vitae

Lyudmyla Ostrovska is Candidate of Philology, Associate Professor at Department Ukrainian Philology, Theory and History of Literature. Her areas of research interests include functional linguistics, syntax, semantics, pragmatics.

Correspondence: ostrovskaludmyla@gmail.com

Надійшла до редакції 2 квітня 2019 року.

Ruslana Shramko, Mykhailo Rakhno

DOI 10.31558/1815-3070.2019.37.8

UDC 811.161.2'367.5=111

THE ISSUE OF LEXICAL AND GRAMMATICAL REPRESENTATION OF THE OBJECT SYNTAXEME IN SENTENCES WITH SUBJECT ATTITUDE PREDICATES – CONSTITUENTS OF ISOFUNCTIONAL TWO-/ THREE-COMPONENT SYNTACTIC PARADIGMS

У статті схарактеризовано різновиди лексико-граматичної реалізації об'єктної синтаксеми в тих синтаксичних конструкціях із вербативами, ад'єктивними / вербоїдами й адвербативами ставлення суб'єкта, що входять до складу ізофункційних дво- / трикомпонентних парадигм. Уточнено місце й роль об'єктної синтаксеми в реченнях цього зразка. Висвітлено роль об'єкта як каузатора у формуванні й становленні певного ставлення в його носія під час комунікації. Розкрито підґрунтя метафоризації об'єктної позиції в синтаксичних конструкціях із предикатами ставлення носія.

Ключові слова: предикат ставлення суб'єкта, фізичний, фізіологічний, психоемоційний, інтелектуальний стан мовця, об'єкт, синкретизм, експерієнсив, спілкування, формально-граматична структура речення, облігаторний поширювач, ізофункційна компонентна синтаксична парадигма.

The communicative approach to the language phenomenon definition has led to the close attention of modern scholars to the speaker as an active communicator which makes full use of the lingual system and structure resources, interprets phenomena of the objective reality according to their communicative needs. Such subject is capable of freely interpreting their own internal (physical, physiological, psycho-emotional, or intellectual) state, the state of the interlocutor / the third party during communication, qualifying their attitudes to events or existing phenomena, highlighting the reasons of their appearance and formation, exposing the entire range of social relations. The state and the attitude under such circumstances are the logical consequence of the speaker's interaction with the world, the result of the influence of something or somebody on the external receptors of the experiensive, the interference with the processes of their psychic activity, mood, intellectual work, etc. The appearance of a certain situation and a circle of specific participants is determined by the theme of relativity, integral constituents of which are a locative (external circumstances or the speaker's general location), a subject, and also an object. It is worth mentioning that the determined approach has become a solid foundation of the holistic analysis of a sentence as a multi-level unit in the unity of its logic-denotative, semantic-syntactic, formally-grammatical, and theme-rheme organization. The anthropocentrism of the modern Ukrainian linguistic paradigm has enabled distinguishing and in-depth classification of a wide range of the sentences that explicate the semantics of the negative / positive attitude of the speaker to the reality. The communicative intentions of the subject, whose aims and strategies are determinative in the information stream while choosing a certain syntactic structure, regulate the pragmatics of the represented verbal product and directly influence the perception of the reality by both a separate human being and a society. Syntactic structures of this pattern are an integral component of the Ukrainian communicative discourse perceived by communicants as a multi-layer construct which nature is determined primarily by its social-regulatory and axiological parameters. Their active usage is mainly caused by a wide spectrum of structural-semantic nuances and also by a significant functional communicative potential. That is why an all-encompassing study of such sentences acquires an especial importance in the early 21st century. Especially close attention should be paid to those syntactic structures able to constitute isofunctional component paradigms with the integral meaning 'the subject and its attitude' in the Ukrainian language.

The scientific importance of the issue is determined by the urgent need to ascertain the semantic potential of the object syntaxeme in sentences with stative predicates in general, and also by the necessity of showing the role of the